

Õpilase temperament ja toimetulek koolis

Mare Leino – Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituut

Võtmesõnad: temperament, probleemlapsed, jätkusuutlikkus

Temperament ei ole nähtus iseeneses, vaid mõjutab ka koolihindeid, mis tegelikult peaksid kajastama ainult laste teadmisi. Helsingi Ülikooli psühholoogiaprofessor Liisa Keltikangas-Järvinen (1) kasutab terminit ‘koolitemperament’ – teatud tüüpi õpilased saavad õpetajaga paremini läbi, pälvides ka paremaid hindedeid. Uurimuse eesmärgiks oli analüüsida temperamendi rolli probleemlapseks kujunemisel põhikoolis ning selgitada nn jätkusuutlike temperamendijoonte olemasolu. Uurimismeetodiks oli Burksi ja Rubensteini (2) temperamenditest, mida õpetajad täitsid probleemseks peetud õpilaste kohta, üliõpilased aga iseenda kohta. Töö tulemusena selgus, et valdav osa pedagoogide etteheidetest lastele olid temperamendipõhised: probleemseks peetakse keskmisest aktiivsemat, aga ka äärmuslikult käituvat õpilast. Tudengistaatusse jõudnuid iseloomustab keskmisest suurem optimism ja püsivus ning keskmisest väiksem intensiivsus ja rütmilisus.

Eestis ei ole temperamenti ja kooliprobleeme otseselt seostatud, kuigi peaks: mõningate temperamendijoonte tõttu võib lapses kujuneda alasooritaja, samas kui kõikidel

on õigus võimetekohasele haridusele. Statistikaameti analüüside põhjal oli Eesti olulisemaid haridusprobleeme 1990ndatel (ja on praegugi) poiste suurem väljalangevus põhikoolist ning klassikordamine (eriti 7.–9. klassis) (3). 2005/06. õppeaastal oli põhikoolist väljalangenute hulgas poisse 71% ja selline sooline jaotus on püsitud alates 1999/2000. õppeaastast (4). Järelikult soosib koolisüsteem pigem tüdrukuid (5). Samas pole koolieiramine ainus probleem: ka poiste õpiedutus on tõsine teema. 2004. a jäi klassikursust kordama ligi 3600 last: 1,2% tüdrukutest ja 2,7% poistest (6). Tekib küsimus, kas meessoos vaimsed võimed ei küüni tõesti naissoo tasemele või tugineb tüdrukute paremus ositi veel millelegi, nt heale muljele.

Artikli **eesmärgiks** on teadvustada probleemi, käivitamaks põhjalikumaid uuringuid temperamendivallas: kui arvestatakse võimalusega, et kellegi probleemsus võib johtuda ka temperamendist, saaks mitmeid konflikte vältida.

METOODIKA

2007/08. õppeaastal liitus europrojektiga ”Koolitugi” (meede 1.1) üheksa Tallinna kooli: Ühis-, Liivalaia, Pirita, Pääsküla, Mahtra, Paekaare, Sikupilli ja Karjamaa Gümnaasium ning 37. Keskkool. Projekti eesmärgiks oli koolieiramise vähendamine: mainitud õppeasutuste spetsialistid (õpetaja, sotsiaalpedagoog, psühholoog, raamatukogutöötaja) võtsid täiendava hoole alla paar probleemidega õpilast ning jälgisid nende käekäiku ühe õppeaasta jook-

sul, lootes individuaalse lähenemise kaudu olukorda parendada (7). Palusin õpetajatel iga väljavalitud lapse temperamendi kohta täita Burksi ja Rubensteini põhjal kohendatud testi (2). 2008. a kevadel teostasin sama testi ka ülikoolis: testi täitsid TLÜ sotsiaaltöö instituudis ning TTÜ Tallinna kolledžis sotsioloogiaolenguid kuulunud üliõpilased. Huvitusin, milline temperament soosib kõrghariduseni jõudmist.

TEMPERAMENDIPAKETI OLULISEMAD ELEMENDID

Kui millalgi räägiti koleerikutest, sangviinikutest, flegmaatikutest ja melanhoolikutest, siis nüüd tingimata enam mitte. Mitmete uurijate sõnul on temperamendi puhul tegemist individuaalpaketi, mis sisaldab erineval määral sensitiivsust, aktiivsust, kohanemisvõimet, paindlikkust, järjekindlust, häiritavust, keskendumisvõimet, rütmilisust ehk ennustatavust, distantseeritust või lähenemiskalduvust ning intensiivsust. Igas inimeses on need jooned mingil määral olemas – individuaalsus johtubki erinevate omaduste kombinatsioonist. Järgnevalt on antud lühikäsitte temperamendipaketi elementide olemusest Keltikangas-Jävineni ning Burksi ja Rubensteini materjalide põhjal (1, 2).

Aktiivsus viitab tegutsemise jõule või kiirusele: kui ruttu keegi nt sööb ja kõnnib, kui kõva häälega räägib, kui tugev on käepigistus. Õpilase puhul on näitajateks see, kas ta pigem jookseks kui kõnniks, kui rahulik või rahutu ta on, kas ta minekud ja tulekud on lärmakad või vaiksed. Kõrge aktiivsusega laps teeb kõike (liiga) kiiresti – üldiselt on temaga koolis probleeme. Ta õpib tehes, mitte lugedes ega vaadates. Aktiivne laps tahab kõike katsuda, ise teha, suutmata olla vaikselt. Kui üks käsi kirjutab, siis teine kopsib lauda, jalad sahistavad, kogu aeg midagi koliseb/kukub. Ka on ta pealiskaudne, ei loe juhendeid ega kontrolli ülesandeid. Käekiri on tavaliselt kole, sest pole ju aega. Kõrge aktiivsusega last peab õpetaja taltsutama; mudilane ise aga võib seda ahistavaks pida. Rahulolematu on ilmselt vastastikune.

Püsimumus ehk kõrge häiritavus tähendab halba keskendumisvõimet: kõrvalised ärritajad häirivad lapse tööd. Püsimumu laps on ka unustaja. Kuna kõik pälvib tähelepanu, saab olulisi asju lihtsalt liiga palju ning laps ei mäleta, mida tegi esimesena. Tegevused kipuvad pooleli jääma ning õpilane ei märka ega mäleta isegi seda. Saavutustele orienteeritud üldhariduses on püsimumu töeliseks probleemiks – ilma tulemusteta ei ole ju midagi. Ja püsimumus koos kõrge aktiivsusega on veel eriti taunitav.

Kaasasündinud temperament mõjutab ka **meeleolu** ehk optimismi või pessimismi taset. Kalduvust halvale tujule peetakse sünnipärasemaks kui head tuju: s.t mossitamise on iseseisvam olemas, head tuju aga on raske eristada näiteks sotsiaalsusest. Muidugi tuleb arvestada meeleolu seost teiste temperamendijoontega. Näiteks sensitiivsuse ja negatiivsuse liit erineb hea tuju ja sensitiivsuse summast. Pessimism võimendab tundliku lapse „kannatusi“, andes talle lisapõhjust hädaldamiseks. Lõpptulemust mõjutab see, kas madal kohanemisvõime haakub hea või halva tujuga. Rõõmus laps tekitab õpetajas tunde, et tema õppeaine on huvitav ning pedagoog järelikult tubli. Ükskõikne või mossitav laps seevastu sunnib pedagoogi iseendas kahtlema: pole ime, et pessimism seonduv probleemiks.

Oluliseks temperamendijooneks on ka **intensiivsus**, mis näitab jõudu, millega väljendatakse oma tundeid ja meeleolusid. Intensiivsus ei tähenda erinevust tunnete endi osas, vaid ainult taju tugevuses ning väljenduses: kus üks vaikselt rõõmustab, hüppab teine lakke. Kõrge intensiivsusega lapse tunded on jõulisemad, täiskasvanu ei pea ta sisemaalima üle juurdlema ega mõistatama, sest emotsioonid on ilmselged. Ärrituses võib intensiivne mudilane muutuda agressiivseks: asjad lendavad ning ukсед pauguvad. Ekstremalt võidakse sellist inimest mõtlematuks pidada, kuigi tegelikult ta vaid väljendab oma tundeid. Õpetaja jaoks (eriti suurtes klassides) on lihtsam töötada mõõdukama intensiivsusega lastega. Emotsioo-

ne ülivõrdes väljendavad õpilased takistavad õppekava läbimist ehk õpetaja tööd. Temperamendi probleemne mõju on seda suurem, mida rohkem laps on kollektiivis (nii klassis kui ka koolis tervikuna), sest võrdeliselt väheneb individuaalse suhtlemise võimalus.

Kõrge **rütmilisuse** korral on inimese sisemine kell täpne: magama läheb ta alati samal ajal; ka söömine toimub kindlatel kellaegadel; töölaud on puhas ning asjad korras. Kõrge rütmilisusega lapse käitumist saab üsna hästi ennustada. Kooliski soovib ta toimetada omas tempos, ise oma päevale raame ning rutiine luues. Paraku ei pruugi see sobida õpetajale, mistõttu lapse turvatunde lööb kõikumane ning järgneb ebaadekvaatne käitumine. Niisiis võib korrarikkumistell olla erinevaid põhjusi, kuid õpetaja jaoks on tulemus sama, mistõttu laps saab (temperamentipõhise) karistuse.

Distantsseerujad eelistavad mängu jälgida eemalt. Soov põgeneda on tüüpiliselt nende esimene mõte. Selline laps on ettevaatlik ning väldib riske. Teda peetakse araks, kuid tegemist on vaid esmareaktsiooniga. Distantsseeruja vajab aega, et harjuda uute mõtete ning muutunud olukordadega. Kõrvalt mängu jälgiv laps võib õpetajale passiivse mulje jätta: kes ei tööta kaasa, jätab allumatu mulje. Ometi õpib selline laps efektiivsemalt just vaatluse käigus.

Järgmiseks temperamendijooneks on kiire **kohanemine**, mis koolis kahtlematult osutub eeliseks. Näiteks õpetajate paljusus meeldib kohanejale juba vahelduse mõttes. Ka on ta paindlik ega vaja pidevalt eelinfort uute ülesannete kohta. Halb kohanemisevõime seevastu tekitab probleeme, sest lisaaega on klassis raske anda. Vahel vajab selline laps vahetundi keset tundi (kui teemad või ülesanded muutuvad liiga järsku), mis tähendab, et vaheldus pole tema jaoks mingi positiivne mõiste. Tüüpiline koolipäev võib madala kohanemisevõimega õpilasele kujuneda piinarikkaks just sagedase ümberlülitusvajaduse tõttu.

Tundlik laps jälgib ja märkab kõike. Tal on üliolulised pisiasjad (varjundid ning

nüansid), sh lõhnad, värvid, temperatuur, oma meeltega tajub ta kõike. Ka lärm häirib tundlikku, sest ühtviisi intensiivselt tajub ta nii olulisi kui ka ebaolulisi asju. Keset melu ja kiirustamist võib aga tundlik laps hoopiski tuimaks ning passiivseks muutuda, mis tema puhul on kaitsereaktsioon. Tundlikud tajuvad ka üldist õhkkonda väga hästi: vihjete, žestide, ilmete sõnumeid loevad nad ridade vahelt, leides signaale isegi sealt, kus neid tegelikult pole, mistõttu solvuvad kergesti. Ülitundlikkus osutub koolis tõsiseks probleemiks just kõrge lärmitaseme tõttu. Probleemi tegelikust põhjustest olenemata saab nn eriline õpilane ikka karistada. Tundlik peab seda ebaõiglaseks ning halb käitumine võib süveneda kas või protestiks.

Mõjutatav laps seevastu jätab pealiskaudse mulje: kui sihti kohe ei saavutata, kaob huvi. Üks ja sama tegevus selliseid lapsi kaua ei paelu ning tekkida võib ärritus. Tema tegevusobjektid vahelduvad pidevalt ja kiiresti, mõjutatavad loobuvad kergekäeliselt (mis on halb), aga seda võib ka paindlikkuseks pidada (mis on hea). Õpetajale ilmselt meeldiks, kui lapsed oleks mõjutatavad vaid pedagoogi poolt. Paraku sellist valikulist mõjutatavust esineb harva. Käesoleva uuringu probleemseks peetud põhikooliõpilased olid üle keskmise mõjutatavad, järelikult õpetajad pealiskaudseid lapsi eriti ei hinda.

Kirjeldatud üheksa tunnust moodustavad temperamendi tuuma. Igal inimesel esineb neid kõiki (või nende vastandeid) teatud määral, mistõttu olemegi nii erinevad. Ühed inimesed saavad omavahel paremini läbi kui teised, aga haridusinstituutsioonis võivad suhted mõjutada hindeidki. Soomes on kasutusel termin 'koolitemperament', mis on koondhinnang hea kohanemisevõime, madala aktiivsuse, madala intensiivsuse, madala reaktiivsuse ning rõõmsa tujuga lapsele (1). Koolitemperamentiga õpilast on lihtne õpetada ja hea õpetatav omakorda tekitab kasvatajas eduelamuse – kergem on panna talle kõrgemat hinnet, et tunnustada justkui omaenda kätetööd (8). Niisiis jäta- vad teatud temperamentiga lapsed targema

mulje, aga muljed, teadagi, võivad petlikud olla. Koolis ju ei panda hindeid laste pikkuse ega juuksevärvi alusel, küll aga kiiruse/aegluse põhjal, mis tegelikult on kaasasündinud omadused. Sümpaatia osa akadeemilises hinded on küllaltki suur, mis viitab ebaõiglusele. Temperament koosneb üsna püsivatest kalduvustest, mis andekuse, võimete ega tegevusstrateegiatega ei seondu, kuid kujundavad üldist suhtumist õppimisse, õpistiile, lemmikaineid ning õpetaja suhtumist lapsesse. Just koolis mõjutab temperament elu rohkem kui kusagil mujal, sest seal pannakse temperamendi eest ka hindeid. Nn vale temperamendi kritiseerimine aga langetab lapse enesehinnangut, mis ühiskonna jaoks võib tähendada ressurside raiskamist.

TULEMUSED JA ARUTELU

Tallinna üldhariduskoolidelt laekus 30 küsimustikku probleemseks peetud õpilaste kohta (22 poisi ning 8 tüdrukut kohta). Valikukriteeriume ette ei antud: koolides otsustati ise, kellele keskenduda. Siit tuleneb esimene järeldus: õpetajate jaoks on poisid ligi kolm korda probleemsemad kui tüdrukud. Uuritud õpilaste keskmine vanus oli 11,5 aastat. Testile lisaks palusin õpetajatel lühidalt kirjeldada lapse põhiprobleeme: 15 poisi kohta fikseerisid õpetajad kokku 91 märkust (ehk 6,1 etteheidet lapse kohta). Viie tüdruku kohta kirjeldati 23 probleemi (s.t 4,6 kirjet tüdruku kohta). Testide analüüsist selgus, et õpetajaid häirivad standardile mittevastavad lapsed ehk äärmused (8). Tuleb lisada, et erinevate laste puhul fikseeriti äärmusi erinevate temperamendijoonete puhul, s.t kõiki probleemseks peetud õpilasi iseloomustas vähemalt üks silmapaistev (õpetajat häiriv) kõrvalekalle keskmisest. Jääb mulje, et ideaalne õpilane on täiendavat tähelepanu mittevajav keskmine (märkamatu?) laps. Ja isikupära võrdsustub probleemseusega.

Üliõpilaste uuringust laekus 167 testi, neist 24 (ehk 14%) meeste täidetud. Tundengitest ülevaate saamise kaudu soovisin selgitada jätkusuutliku koolitemperamendi Eesti varianti. Selgus, et probleemseks pee-

tud õpilastega võrreldes on tudengistaatusse jõudnud noored optimistlikumad, püsivamad ning vähem mõjutatavad. Mingil määral ka aktiivsemad ja kohanemisvõimelisemad. Keltikangas-Järvineni sõnul ei pruugi aktiivne laps klassis ideaalne olla. Kuidas siis kõrgkooli pääseb just aktiivsem? Võimalik, et aktiivsus koos optimismiga on õpetajatele vastuvõetavam. Sümpaatne kuju oli ju ka O. Lutsu Toots: energiline ja elurõõmus, kuigi ulakas.

Pole välistatud, et nii aktiivsuse, optimismi kui ka muud jätkusuutlikuks osutunud temperamendijooned on edasiõppimist väärtustavad noored endas välja arendanud ning tugevdanud just mainitud omadusi (suutes varjata destruktivseid). Täiendavat uurimist vajaks küsimus, kas tudengid ise teadvustavad oma optimismi ja aktiivsust sel määral, et tegelevad nende omaduste arendamisega sihilikult. Haridusteel on optimism ja püsivus loogilised edu garantiid; väiksemat mõjutatavust võib iseseisvaks mõtlemiseks pidada. Probleemseks peetud õpilased olid mõjutatavad, ja ilmselt mitte õpetaja poolt, sest midu poleks nad negatiivset silti pälvinud.

Vaadeldud temperamenditunnuste osas on nn äärmuslaste hulk ülikooliks vähenenud, s.t temperamendiskaalal on siirdatud keskmise suunas. Kohanemisvõimelisemad jäävad ellu: võimalik, et (enese)kasvatuse kaudu oma argipäeva jätkusuutlikke käitumismalle juurutades. Seega, temperament ei pruugi olla paratamatus: sihiteadlikult toimides saab mõnda isiksuseomadust varjata, teisi aga arendada.

KOKKUVÕTE

Niisiis selgus, et

- probleemseks peetud õpilaste seas domineerivad poisid;
- poiste puhul fikseerisid õpetajad rohkem temperamendiprobleeme kui tüdrukute puhul – eriti häiris õpetajaid poiste ülemäärane aktiivsus;
- õpetajatele ei meeldi äärmuslikud temperamendijooned;

- üliõpilaste ja probleemseks peetud õpilaste temperamente võrreldes ilmnes erinevus neljas aspektis: tudengistaatusse jõudmist soosib madal rütmilisus (ilmnes eriti meeste puhul) ja kõrge optimism (eriti naistudengitel); kõrge püsivus ning madal intensiivsus. Koolikonfliktides on alati kaks osapoolt, aga kuna pedagoogide käes on võim, siis probleemseks tembeldub ikka laps. Käesolevas uuringus õpetajate temperamenti ei analüüsitud, seda tuleks teha tulevikus. Lisaks vajavad edasist uurimist
- temperamenti seos meditsiiniliste diagnoosidega (nt hüperaktiivsus, apaatsus);
- nõustamise roll seoses temperamendikonfliktide reguleerimisega (on riike,

kus töötavad lausa temperamendikliinikud);

- jätkusuutlike temperamendiomaduste sihteadliku arendamise võimalused.

Kirjeldatud uurimistulemused panevad mõtlema. Võib loota, et lastega kokkupuutuvate inimeste temperamenditeadlikkuse suurendamise kaudu saab vähendada mitmeid probleeme tööl, kodus, puhkehetkel.

TÄNUAVALDUS

Suur tänu Sotsiaalministeeriumile ning Avatud Eesti Fondile projekti "Probleemsed" poisid või "vale" temperament" rahastamise eest.

mareleino@hotmail.com

KIRJANDUS

1. Keltikangas-Järvinen L. Temperamentti ja koulumenestys. Helsinki: WSOY; 2006.
2. Burks J, Rubenstein M. Temperament styles in adult interaction. New York: Brunner/Mazel; 1979. p.199–202.
3. Heinlo A. Basic education. In: Vöörmann R, ed. Social trends 1. Tallinn: Statistical Office of Estonia; 2001. p.23–7.
4. Järviste L, Järve M. Sooline võrdõigusikkus. Sotsiaalvaldkonna arengud 2000–2006. Sotsiaalministeeriumi toimetised 2/2008. lk. 27–31.
5. Rummo T-L, Aasvee K. Õpilaste heaolu ja tervis. Rmt: Lapsed. Toim. L. Haugas. Tallinn: Eesti Statistika; 2008. p.39–51.
6. Toomse M. Hariduslik ebavõrdsus. Rmt: Sotsiaalne ebavõrdsus. Toim. T. Rosenberg. Tallinn: Statistikaamet; 2007. lk. 23–33.
7. Tamm M, Leino M. Koolitugi. Tallinn: Innove; 2008.
8. Leino M. Poisid, tüdrukud ja koolitemperament. Rmt: "Probleemsed" poisid või "vale" temperament. Koost. M. Leino. Tallinn: ÆEF ja Sotsiaalministeerium; 2009. lk. 6–22.

SUMMARY

Temperament of students and coping at school

When some time ago one talked about temperament in the context of choleric, phlegmatic and melancholic aspects, then it is not necessarily the case any more. Burks, Rubenstein and Keltikangas-Järvinen address temperament characteristics as follows: every individual possesses some activity, rhythmicity, intensity, persistence, quality of mood, threshold of responsiveness, adaptiveness and distractibility. The difference lies in the proportions, i.e. how much of which. Although there hasn't been noticed no association between temperament and school problems in Estonia, such association definitely exists: because of some temperament characteristics some

children do not receive as good education as they could.

THE AIM of this study was to analyse the role of temperament in the context of a 'problem' child: do teachers complain about a real problem or about the temperament of a child? The second aim was to find out what kind of characteristics of temperament are helpful for coping at school, even up to the university level.

THE METHOD was a test, developed by Burks and Rubenstein, which was administered by teachers of basic schools: they characterized the temperament of 30 so-called problem

children. In addition, 167 university students gave information about their temperament. The aim was to investigate the difference between the characteristics of the temperament of the studied problem children and those of the university students to find out if there is some kind of 'school temperament', i.e. something which helps cope better in life, or at least in the field of education.

RESULTS. Boys dominate among 'problem children'; teachers complain about the behaviour of boys while the reason for being problematic is often some characteristics of temperament; teachers do not support children with extreme behaviour: 'school

temperament' is commonly unnoticed; there are four differences between the temperament of university students and that of 'problem' children: university students have more optimism, higher persistence, lower rhythmicity and intensity.

CONCLUSIONS. Temperament influences the position of a student at school, which can be regarded as discrimination. In the future one should investigate the role of the teachers' temperament in the process of school conflicts; the role of counselling in the case of temperament-based conflicts; the possibilities to develop and support the characteristics of temperament which are useful for coping at school.

Tähelepanu sisearstid-seeniorid!

Järgmine Eesti Seenior-Sisearstide Seltsi töökoosolek toimub 23. septembril sel aastal Põhja-Eesti Regionaalhaigla Mustamäe korpuse saalis ja kõneldakse sisehaiguste intensiivravist. Lisaks on koosolekule planeeritud üllatusesineja kultuurivaldkonnast.

Tänaseks on seltsi dokumentatsioon nõuetekohaselt vormistatud ja saadetud mittetulundusühingute registrisse. Septembrikuuks on lõplik paberitöö tehtud ja saame avada arve, kuhu seltsi liikmed oma aastamaksu (100 krooni) saavad tasuda.

Seltsi juhatus tänab liikmeid entusiasmi ja noorusliku innu eest. Meeldivate kohtumisteni sügise alguses.

Arvo Mesikepp